

รายงานการวิจัย

**ภาวะผู้นำของผู้บริหารในการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตที่ใช้ดนตรีบำบัดกับ
ผู้ป่วยจิตเวช กรณีศึกษา วัดห้วยพรหม อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา**

วิเชียร พันธุ์เครือบุตร¹

บทคัดย่อ

ภาวะผู้นำของผู้บริหารในการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตที่ใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช กรณีศึกษา วัดห้วยพรหม อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ในการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตที่ใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช ในตำบลอุดมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ในการหาคำอธิบายการใช้ภาวะผู้นำของผู้บริหารโครงการ ที่ประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตโดยการใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช ณ วัดห้วยพรหม การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารในตำบลอุดมทรัพย์ ในปี พ.ศ. 2553 ด้วยการสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ระดับลึก ผู้เกี่ยวข้องรวม 9 คน ผลการศึกษาพบว่า สาเหตุการป่วยของผู้ป่วยจิตเวชประกอบด้วย เป็นมาแต่กำเนิด การใช้สารเสพติด การเกิดอุบัติเหตุ และเกิดจากปัญหาทางอารมณ์สังคม การใช้ดนตรีในการบำบัดผู้ป่วยจิตเวชที่ใช้ได้ผลดีคือการจัดให้มีวงกลองยาวประจำตำบล สามารถให้ผู้ป่วยจิตเวชฟื้นฟูพลังชีวิต กลับมาทำงานได้ตามปกติ

ร้อยละ 20 สามารถฟื้นฟูพลังชีวิตได้แต่ยังไม่เป็นปกติร้อยละ 70 และอยู่ระหว่างฟื้นฟูพลังชีวิตร้อยละ 10 ผู้นำที่บริหารโครงการ ทำให้ผู้ป่วยจิตเวช สามารถฟื้นฟูพลังชีวิตอย่างได้ผลดังกล่าว ผู้นำต้องมีการใช้ภาวะผู้นำที่ประกอบด้วย การสร้างความมุ่งมั่นและสื่อสารกับผู้เกี่ยวข้อง การบริหารบนพื้นฐานความสมดุล การเปิดพื้นที่ให้ผู้ป่วยได้แสดงออกถึงความสามารถ การจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งระหว่างผู้ป่วยและผู้ดูแลผู้ป่วย การสร้างทีมงานทั้งทีมงานสนับสนุนและทีมจิตอาสา การติดตามประเมินผลด้วยการเยี่ยมบ้านผู้ป่วย

ความเป็นมา

โรคทางจิตเวช ก็คือโรคที่มีอาการเด่นในด้านต่างๆ เช่นความรู้สึกรับรู้ อารมณ์ หรือพฤติกรรมที่ผิดไปจากคนส่วนใหญ่จนไม่สามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้ โรคจิตเวชที่สำคัญเช่น จิตเภท ซึมเศร้า อารมณ์แปรปรวน วิตกกังวล ย้ำคิดย้ำทำ หลอน มีความเชื่อแบบผิดๆ เพื่อลี้ม ปฏิเสธความจริง เราสามารถพบผู้ป่วยจิตเวชได้ทั่วไป และการบำบัดต้องใช้เวลา

¹ อาจารย์ ดร., รองอธิการบดีฝ่ายบริหาร วิทยาลัยนครราชสีมา

ด้วยสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้สถานการณ์และแนวโน้มผู้ป่วยโรคจิตเวชของคนไทยในปัจจุบันมีจำนวนเพิ่มขึ้น สังคมไทยได้ตระหนักและเห็นความสำคัญของปัญหาสุขภาพจิตสูง มีการจัดเก็บข้อมูลด้านสุขภาพจิต และใช้ข้อมูลในระบบบริการมากขึ้นตามลำดับ แนวโน้มความเจ็บป่วยทางจิตใจในภาพรวม ที่รวบรวมข้อมูลจากหน่วยงานสังกัดกรมสุขภาพจิต พบว่าการให้บริการผู้ป่วยจิตเวช มีเพิ่มขึ้นทั้ง จำนวนผู้ป่วยนอกรายใหม่ ผู้ป่วยในรายใหม่ ที่มารับบริการ

จังหวัดนครราชสีมา เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีขนาดใหญ่ และได้รับผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงตามสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม จึงมีจำนวนผู้ป่วยจิตเวชค่อนข้างมาก และมีปริมาณเพิ่มมากขึ้นตามลำดับ ดังนั้น การฟื้นคืนพลังชีวิตให้กับผู้ป่วยจิตเวชจึงมีความจำเป็นอย่างเร่งด่วน เพื่อให้ทันกับการเพิ่มขึ้นของผู้ป่วย และเพื่อลดปัญหาทางสังคมในอนาคต อย่างไรก็ตามแนวทางในการฟื้นคืนพลังชีวิต มีวิธีการดำเนินการได้หลายแนวทาง และมีการนำไปใช้ในหลายลักษณะ

ตำบลอุดมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา เป็นตำบลหนึ่งที่มีผู้ป่วยจิตเวชเป็นปริมาณค่อนข้างมาก และการดำเนินการของผู้นำโครงการทำการใช้ดนตรีบำบัดมาเป็นแนวทางในการฟื้นคืนพลังชีวิตให้กับผู้ป่วยจิตเวช โดยมีพระสงฆ์ เป็นผู้นำโครงการ ดำเนินการร่วมกันกับหน่วยงานต่างๆอย่างบูรณาการและได้ผลเป็นอย่างดี

ผู้วิจัยเห็นว่า ความสำเร็จดังกล่าว เป็นสิ่งที่ควรมีการศึกษาถึงปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น ตลอดจนการใช้ภาวะผู้นำของผู้บริหารโครงการในการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นพลังชีวิตที่ใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช เพื่อเป็นประโยชน์กับผู้บริหารในหน่วยงานต่างๆ สามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการบริหารโครงการต่อไป

วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาปรากฏการณ์ในการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นพลังชีวิตที่ใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช ในตำบลอุดมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ในการหาคำอธิบายการใช้ภาวะผู้นำของผู้บริหารโครงการ ที่ประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นพลังชีวิตโดยการใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช

วิธีการศึกษา

การวิจัยนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ที่ศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารในตำบลอุดมทรัพย์ การใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช ณ วัดห้วยพรหม ในปี พ.ศ. 2553 ผู้วิจัยแบ่งการวิจัยออกเป็น 3 ระยะคือ

ระยะแรก การศึกษาสาเหตุการป่วยของผู้ป่วยจิตเวช ในตำบลอุดมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาปรากฏการณ์ที่ผู้นำได้เข้าถึงสภาพปัญหา การวิเคราะห์ปัญหา ที่นำไปสู่การเลือกใช้วิธีการบำบัด ทำการศึกษาด้วยการ สังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์แบบลึกกับ

เลขานุการคณะกรรมการโครงการฯ และด้วยการวิเคราะห์เอกสารทะเบียนผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดและร่วมกิจกรรม

ระยะที่สอง การศึกษาผลการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตที่ใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช ในตำบลอุดมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาวิธีการ ในการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิต (Recovery Model) ที่เสนอโดย ดร.แอนโทนี (Dr. Anthony) โดยการใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช ในตำบลอุดมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ทำการศึกษาด้วยการวิเคราะห์เอกสารทะเบียนผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดและร่วมกิจกรรม ด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ระดับลึก ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย ผู้นำโครงการ(พระสงฆ์) ผู้นำท้องถิ่น(อบต.) บุคลากรทางการศึกษา(ครู กศน.) และผู้ดูแลผู้ป่วย

ระยะที่สาม การศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารในการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตที่ใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช ขั้นตอนนี้เป็นการศึกษาเพื่อหาคำอธิบายการใช้ภาวะผู้นำของผู้บริหารโครงการ ที่ประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตโดยการใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวชในตำบลอุดมทรัพย์ ที่ดำเนินการ ณ วัดห้วยพรหม ทำการศึกษาด้วยการสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ระดับลึก ผู้ให้ข้อมูลหลักประกอบด้วย ผู้นำโครงการ(พระสงฆ์) ผู้นำท้องถิ่น(อบต.) บุคลากรทางการศึกษา

(ครู กศน.) ผู้ดูแลผู้ป่วย ผู้ที่ฟื้นฟูพลังชีวิตแล้ว และคนในชุมชน

ผลการศึกษา

ผลการศึกษาภาวะผู้นำของผู้บริหารในการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิต มีดังนี้

ตอนที่ 1 การศึกษาหาสาเหตุการป่วยของผู้ป่วยจิตเวช ในตำบลอุดมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา

จากการศึกษา พบว่าเริ่มแรก เริ่มต้นจากผู้ป่วยที่มาอาศัยในวัด ต่อมาเมื่อได้เกี่ยวข้องกับโรงพยาบาลจิตเวชมากขึ้น จึงได้ออกไปพบกับผู้ป่วยมากขึ้น ผู้ป่วยส่วนหนึ่งมาเข้ารับการบำบัดตามโครงการ จำนวนผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดแยกตามสาเหตุการป่วยได้ดังตารางที่ 1

ตารางที่ 1 จำนวนผู้ป่วยที่เข้ารับการบำบัดแยกตามสาเหตุการป่วย

สาเหตุการป่วย	จำนวน	ร้อยละ
เป็นมาแต่กำเนิด	20	26.7
การใช้สารเสพติด	31	41.3
การเกิดอุบัติเหตุ	7	9.3
เกิดจากปัญหาทางอารมณ์สังคม	17	22.7
รวม	75	100.0

จากตารางที่ 1 พบว่า สาเหตุการป่วยของผู้ป่วยจิตเวชประกอบด้วย เป็นมาแต่กำเนิด การใช้สารเสพติด การเกิดอุบัติเหตุ และเกิดจากปัญหาทางอารมณ์สังคม

ตอนที่ 2 การศึกษาผลการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตที่ใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช ในตำบลอุคมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา

การประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตบำบัดให้กับผู้ป่วยจิตเวช ในตำบลอุคมทรัพย์ อำเภอวังน้ำเขียว จังหวัดนครราชสีมา ในระยะแรกๆ ใช้การทำกิจกรรมตามที่ได้รับคำแนะนำจากนักวิชาการ เช่น การทอเสื่ออก การประดิษฐ์ดอกไม้จันทน์และพวงหรีด การทำกระดาษเทียมโลหะรีไซเคิล ซึ่งไม่ได้ผลเท่าที่ควร เนื่องจากไม่ใช่สิ่งที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันโดยตรง ต่อมามีการทดลองใช้ดนตรีโดยเฉพาะในการทำกิจกรรมในวงกลองยาว ซึ่งเป็นกิจกรรมที่มีอย่างต่อเนื่อง และเป็นวิถีชีวิตของชุมชน กับผู้ป่วยจิตเวช ในระยะแรกมีผู้เข้าร่วมกิจกรรมไม่ถึง 10 คน ต่อมาเมื่อผู้สนใจเข้าทำกิจกรรมเพิ่มมากขึ้น มีผู้ทำกิจกรรมหมุนเวียนรวม 50 คน

ผลการใช้ดนตรีในการบำบัดผู้ป่วยจิตเวชที่ใช้ได้ผลดีคือการจัดให้มีวงกลองยาวประจำตำบล สามารถให้ผู้ป่วยจิตเวชฟื้นคืนพลังชีวิต

ตารางที่ 2 ผลการใช้ดนตรีบำบัดผู้ป่วยจิตเวช

ผลการใช้ดนตรีบำบัดผู้ป่วยจิตเวช	จำนวน	ร้อยละ
กลับมาทำงานได้ตามปกติ	10	20
สามารถฟื้นคืนพลังชีวิตได้ แต่ยังไม่เป็นปกติ	35	70
อยู่ระหว่างฟื้นคืนพลังชีวิต	5	10
รวม	50	100

จากตารางที่ 2 พบว่า ผลการใช้ดนตรีในการบำบัดผู้ป่วยจิตเวชด้วยเทคนิค

การใช้วงกลองยาวประจำตำบล ทำให้ผู้ป่วยจิตเวชสามารถฟื้นคืนพลังชีวิต ได้ร้อยละ 90 ส่วนหนึ่ง กลับมาทำงานได้ตามปกติ อีกส่วนหนึ่งสามารถฟื้นคืนพลังชีวิตได้แต่ยังไม่เป็นปกติ

ตอนที่ 3 ภาวะผู้นำของผู้บริหารในการประยุกต์ใช้กระบวนการฟื้นฟูพลังชีวิตที่ใช้ดนตรีบำบัดกับผู้ป่วยจิตเวช

จากการศึกษา พบว่าผู้นำที่บริหารโครงการประสบผลสำเร็จ ทำให้ผู้ป่วยจิตเวชสามารถฟื้นคืนพลังชีวิตอย่างได้ผลนั้น ผู้นำต้องมีการใช้ภาวะผู้นำที่ประกอบด้วย

1. สร้างความมุ่งมั่น และสื่อสารกับผู้เกี่ยวข้องได้แก่

1.1 การเรียนรู้กระบวนการคิดและกระบวนการเรียนรู้ของผู้ป่วยจิตเวช

ผู้เกี่ยวข้องต้อง มุ่งมั่นในการเรียนรู้กระบวนการคิดและกระบวนการเรียนรู้ของผู้ป่วยจิตเวช ในสถานการณ์ชีวิตจริง ไม่ตั้งอยู่บนทฤษฎี แต่ตั้งอยู่บนพื้นฐานการให้ผู้ป่วย มีความหวังในการมีชีวิตมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นกว่าเดิม ด้วยการค้นหาพลังที่มีอยู่ภายในของแต่ละบุคคล มาทำการพัฒนาบทบาทชีวิตผู้ป่วยหลังจากที่ผู้ป่วยเกิดความบกพร่องทางจิตสังคม หรือความสามารถของทักษะทางจิตสังคมลดลง

1.2 การทำกิจกรรมต้องมีการวัดผลลัพธ์ที่ชัดเจน

การวัดผลลัพธ์ในการทำกิจกรรมต้องวัดอย่างน้อยในสองมิติหลักคือ คุณภาพชีวิต และการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม

คุณภาพชีวิตต้องวัดจากความอยู่ดีมีสุขที่ดีขึ้น จากเดิม ส่วนการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ต้องวัดจากการยอมรับของสังคมว่าเขาเป็น พลเมืองคนหนึ่งในสังคม การวัดผลจะเห็น ผลอย่างชัดเจนได้ต้องมีการบันทึกพฤติกรรม การมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆอย่างต่อเนื่อง

1.3 การช่วยเหลือผู้ป่วยต้องนำไปสู่ การพึ่งพิงตัวเองอย่างถาวร

การฟื้นฟูพลังชีวิตให้กับผู้ป่วยด้วย โปรแกรมการรักษาตามแนวทางจิตเวชแม้ว่า จะเป็นสิ่งจำเป็น แต่ต้องเป็นไปบนพื้นฐาน การตัดสินใจของผู้ป่วย การฟื้นฟูพลังจึงจะ สำเร็จ ต้องทำให้ผู้ป่วยมีความต้องการในการ เข้ารับการฟื้นฟูพลังด้วยตนเอง การใช้ โปรแกรมที่ต้องรับบริการจากบุคลากรทาง สาธารณสุขให้มีให้น้อยที่สุด กิจกรรมใน โปรแกรมที่ดีที่สุดคือกิจกรรมที่เป็นไปตาม บริบทแบบไทยๆ ที่มีอยู่ในชุมชน ด้วยการ ปรับสภาพสิ่งแวดล้อมภายนอกอย่างกลมกลืน ผู้ป่วยจะปรับสภาพสิ่งแวดล้อมของผู้ป่วยได้ ง่ายขึ้น ผู้ป่วยจึงจะสามารถพัฒนาทักษะชีวิต ได้อย่างแท้จริง ในสถานการณ์ชีวิตจริง และ นำไปสู่การเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนอย่าง ถาวร

1.4 การพัฒนาทักษะชีวิตของผู้ป่วย อยู่บนพื้นฐานการนำไปใช้ในชีวิตจริง

การพัฒนาทักษะชีวิตของผู้ป่วย ต้อง คำนึงถึงความสนใจ ความสามารถ ความสุข ด้วยประสบการณ์การเรียนรู้เดิมที่มีอยู่ ไม่ จำเป็นต้องฝึกฝนประสบการณ์ใหม่ แต่อยู่บน พื้นฐานว่าผู้ป่วยสามารถเปลี่ยนแปลงไปใน ทิศทางที่ดีขึ้น และนำทักษะนั้นไปใช้ในชีวิต

จริงได้ การเรียนรู้ว่าประสบการณ์ในการ เรียนรู้นั้นเหมาะสมกับผู้ป่วยหรือไม่ ผู้เกี่ยวข้องต้องมีการสังเกตและตรวจสอบ เป็นระยะ หรืออาจให้ผู้ป่วยสะท้อน ความรู้สึก สะท้อนความคิดเห็นด้วยก็ได้

ทักษะชีวิตที่สำคัญคือ ทักษะการ จัดการความคิดของตนเอง ทักษะการ ตัดสินใจ ทักษะการแก้ปัญหา ซึ่งต้องเริ่มจาก การทำกิจกรรม ที่สร้างความหวังในการฟื้นฟู พลังชีวิต การยอมรับในสุขภาพจิตสังคมของ ตนเอง และการมุ่งมั่นในการสร้างความดี ให้ ชีวิตมีความหมายในปัจจุบัน ที่มีเป้าหมาย สำคัญคือ ไม่มีอาการทางจิตสังคมเพิ่มขึ้น ไม่มีอาการขาดยา และไม่ต้องเริ่มต้นการบำบัด หรือหาฟื้นฟูซ้ำอีก

2. บริหารบนพื้นฐานความสมดุล

การบริหาร ต้องอยู่บนพื้นฐานของ การมีส่วนร่วมอย่างสมดุล ผู้ป่วยและ ผู้เกี่ยวข้อง ต้องมีส่วนร่วมกันในทุกขั้นตอน ตั้งแต่ ร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมสร้าง และร่วมรับ ผล แม้ว่าการทำเช่นนั้น จะไม่สามารถ กำหนดการบรรลุเป้าหมายได้อย่างชัดเจน แต่ การร่วมมือกันอย่างสมดุล จะนำไปสู่ความมี คุณค่า ความยอมรับ ความมีศักดิ์ศรีของผู้ป่วย ในสังคม ซึ่งนำไปสู่คุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

3. เปิดพื้นที่ให้ผู้ป่วยได้แสดงออกถึง ความสามารถ

การฟื้นฟูพลังชีวิตอย่างได้ผล ต้องมี การเปิดพื้นที่ หรือเปิดโอกาสให้ผู้ป่วยได้ แสดงออก ในการพัฒนาตนเอง การจัดการ ตนเอง หรือความสามารถของตนเอง ด้วย การจัดให้มีกิจกรรมต่างๆ ที่เป็นธรรมชาติ ใน

3. การใช้ดนตรีในการบำบัดผู้ป่วยจิตเวชที่ใช้ได้ผลดีคือการจัดให้มีวงกลองยาวประจำตำบล สามารถให้ผู้ป่วยจิตเวชฟื้นคืนพลังชีวิตได้

4. ผู้นำที่บริหารโครงการ ทำให้ผู้ป่วยจิตเวช สามารถฟื้นคืนพลังชีวิตอย่างได้ผลนั้น ผู้นำต้องมีการใช้ภาวะผู้นำที่ประกอบด้วย การสร้างความมุ่งมั่นและ

สื่อสารกับผู้เกี่ยวข้อง การบริหารบนพื้นฐานความสมดุล การเปิดพื้นที่ให้ผู้ป่วยได้แสดงออกถึงความสามารถ การจัดให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกันทั้งระหว่างผู้ป่วยและผู้ดูแลผู้ป่วย การสร้างทีมงานทั้งทีมงานสนับสนุนและทีมจิตอาสา และการติดตาม ประเมินผลด้วยการเยี่ยมบ้านผู้ป่วย

เอกสารอ้างอิง

- จินตนา สงค์ประเสริฐและคณะ.(2538) ดนตรีบำบัดกับการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์. วารสารจิตวิทยาคลินิก ปีที่ 26 ฉบับที่ 1 มกราคม-มิถุนายน 2538. หน้า 23-30
- ชิดชนก โอภาสวัฒนา.(2547). การดูแลผู้ป่วยจิตเวชในชุมชนโดยพระสงฆ์เป็นแกนนำ ศึกษาเฉพาะกรณีศึกษาชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดนครราชสีมา. โรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมา. นครราชสีมา.
- ชิดชนก โอภาสวัฒนา และ กิตติมาพร พิษเพ็ญ.(2549). การดูแลผู้ป่วยโรคจิตในชุมชน โดยพระสงฆ์เป็นแกนนำ : ศึกษาเฉพาะกรณีชุมชนแห่งหนึ่งในจังหวัดนครราชสีมา.วารสารโรงพยาบาลจิตเวชนครราชสีมาราชชนรินทร์ ปีที่ 6 ฉบับที่ 2 (เมษายน-กันยายน).
- สถาบันสร้างเสริมสุขภาพคนพิการ.(2552).คุณค่าของดนตรีกับการบำบัดฟื้นฟู. วารสารหอมอเนมัย ปีที่ 19 ฉบับที่ 3 (พฤศจิกายน – ธันวาคม) หน้า 54-56
- Anthony, W.(1993). Recovery from mental illness: The guiding vision of the mental health service system in the 1990 s. Psychosocial Rehabilitation Journal, 16(4), 11-24.
- David Whitwell.(1999). The myth of recovery from mental illness. The Psychiatrist, Psychiatric Bulletin 23, 621-622.